

ЧИННИКИ ЗНИКНЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВТРАЧЕНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ РЕГІОНУ (на прикладі Дніпропетровської області)

Проаналізовані чинники втрати географічної інформації про об'єкти на території Дніпропетровської області

Дослідження несприятливих природних явищ як факторів деструктивних змін певних географічних систем проводилося неодноразово [1], в тому числі на території Дніпропетровської області [2;5]. Згадки про несприятливі природні явища, які призводили до руйнації географічних об'єктів на території сучасного міста Дніпропетровська знаходимо у праці М. Шатрова «Город на трех холмах» [6]. Описи несприятливих природних, а також антропогенних процесів (у тому числі й техногенних катастроф) як таких, що відбулися або мають загрозу відбутися, містяться в щорічних звітах головного управління МНС України в Дніпропетровській області [3].

Дослідження та аналіз втрачених географічних об'єктів передбачало виявлення та класифікацію чинників, що призводять до втрати географічної інформації внаслідок деструктивних змін у географічному середовищі.

Чинники, що призводять до втрати географічної інформації можна умовно розділити за джерелом виникнення: природні та антропогенні.

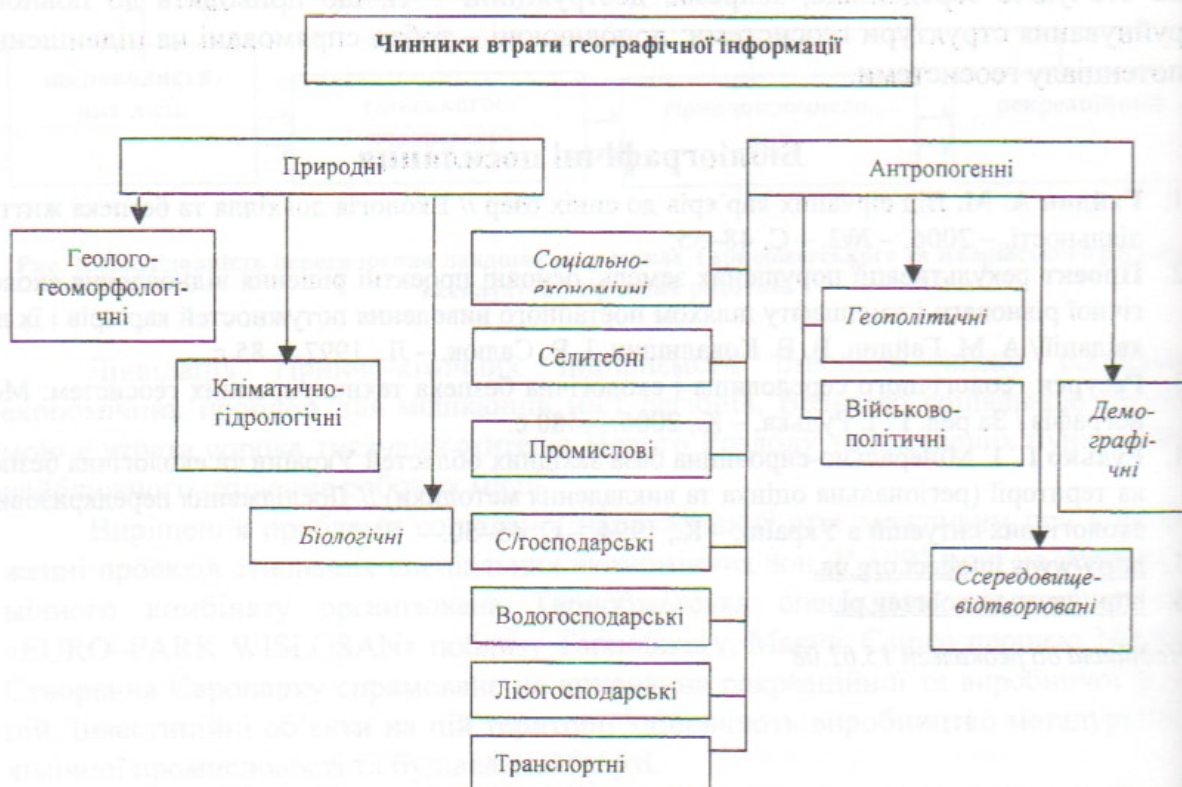

Рис. 1. Класифікація чинників втрати географічної інформації

I група – *соціально-економічні чинники*, які обумовлені потребами суспільства і, власне, господарською діяльністю людини. За характером спрямованості людської діяльності, можна виділити наступні підгрупи соціально-економічних чинників втрати географічної інформації.

Селитебні чинники обумовлюють знищення природних ландшафтів для створення поселень міського та сільського типу: вирубування лісових ділянок та перетворення степових масивів для звільнення ділянок під розбудову, використання деревини будівництва, знищення форм рельєфу (балок, горбів тощо). Селитебна територія Дніпропетровської області станом на 01.01.06 складає 1652,2 км², у тому числі 691,2 км² міська забудова, (житловий фонд 23146 житлових будинки, з них 102 будинки віднесено до категорії аварійних, 1073 – ветхих). Унаслідок селитебних чинників знищені балкові комплекси, що знаходилися в межах розбудови міст Дніпропетровська, Дніпродзержинська тощо. До цієї ж підгрупи відносяться урбанізаційні чинники, що призводять до збільшення міської території за рахунок приєднання до неї населених пунктів та сільрад, а також до об'єднання або злиття поселень. Так, у Дніпропетровській області до складу більших населених пунктів увійшло 102 поселення, з них 46 приєднані до сільських населених пунктів (с. Єрохівка, Приворот Софіївського району, с. Протовче Царичанського району та ін.), 56 об'єднані в міста (Терни, Інгулець, Зелене Криворізької міськради), 32 увійшли до складу Дніпропетровсько-Дніпродзержинської агломерації: селища Мануйловка–Поповка, Лоцманка–Камянка, Діївка, Одинківка, Ігрені, місто Придніпровськ та ін. – всього 37 об'єктів [4].

Промислові (видобувні та обробляючі) чинники обумовлюють знищення природних та антропогенних ландшафтів унаслідок промислової діяльності людини, що охоплює видобуток корисних копалин, обробку сировини, вироблення готової продукції.

Сільськогосподарські (прямі – землеробство і тваринництво, та супутні – створення зрошувальних систем тощо) обумовлюють перетворення природних ландшафтів на агроландшапти, що супроводжується знищенням степів, лісів, а також погіршенням якості ґрунтів, ерозійними процесами, які призводять до втрати, власне, агроландшафтів.

Водогосподарські чинники обумовлюють затоплення природних та антропогенних ландшафтів, зміни режиму та знищення гідрологічних об'єктів тощо. На території області розташовані 121 водосховище, 2817 ставків загальною площею 42,1 тис. га (без урахування каскаду водосховищ на річці Дніпро) [3]. Крім того, на території області розташовані шламо- та хвостосховища загальною площею водної поверхні 90 км², які займають природні балкові (Шиянка, Самсонова, Липова, Розсоловата та ін.) та річкові комплекси.

Лісогосподарські чинники обумовлюють зміни природного середовища внаслідок вирубування лісових масивів для використання ділянок землі, що звільнилася. Протягом розвитку природокористування на території сучасної Дніпропетровської області в господарських цілях знищувалися лісові масиви по схилах балок (Рибаківська, Монастирська, Станова в Дніпропетровську, Жабяча, Кролева, Сухоцька та ін.), на островах Дніпра, вздовж річок Самара та Орель, а також Чорний ліс, відомий ще з козацьких часів.

Транспортні чинники призводять до перетворення природних ландшафтів на дорожні, знищення природних та формування антропогенних форм рельєфу, зміну

гідрологічного режиму водних об'єктів тощо, знищення антропогенних географічних об'єктів для прокладання дорожнього полотна тощо.

II група – *геополітичні чинники*, що обумовлюють зміну географічного середовища внаслідок змін внутрішніх державних ознак: політичного режиму, державного устрою, форми правління, а також способу ведення господарства тощо.

Серед цієї групи чинників необхідно визначити підгрупу військово-політичних чинників, які призводять до втрати географічних об'єктів унаслідок військових дій, установалення військових режимів, знищення історичної пам'яті, історико-культурної традиції, асиміляційних процесів тощо. Дія цих чинників призвела до знищення духовних, навчально-виховних закладів, історичних місць та ін., наприклад, 19 церков різного віросповідання в Дніпропетровську, комерційних, реальних та духовних училищ та семінарій, церковнопарафіяльних шкіл, шкіл соціалістичного виховання, колбудів та ін.

III група – *демографічні чинники*, що призводять до втрати природних та антропогенних об'єктів унаслідок змін складу та чисельності населення регіону. Так, підвищення щільності населення призводить до знищення природних та формуванню антропогенних географічних об'єктів, тоді як зменшення – до зникнення антропогенних географічних об'єктів із переходом їх до дигресивного або навпаки, умовно природного стану, наприклад, зникнення населених пунктів внаслідок голоду 1932–1933 рр., демографічної ситуації в 1991–1995 рр., скорочення об'єктів навчально-виховної системи внаслідок зменшення питомої ваги дітей у віковому складі населення тощо.

Існування VI групи – *еволюційних чинників* – обумовлено історичним розвитком людства, внаслідок якого відбувається зникнення певних антропогенних об'єктів унаслідок невідповідності їхніх функцій до існуючого суспільного ладу. Наприклад, знищення фортифікаційних укріплень Української та Дніпровської ліній (зведених під час Російсько-турецької кампанії), зникнення певних виробничих підприємств (поташних заводів, кузень тощо) внаслідок удосконалення способу виробництва тощо.

До особливої групи виділені *середовищевідтворювані чинники*, куди входять рекультиваційні та природоохоронні дії. Прикладом можуть слугувати рекультивовані геотехнічні ландшафти – кар'єри, відвали тощо, дигресивні або пустищні ландшафти, тощо.

Для аналізу чинників утрати географічної інформації побудована наступна матриця (табл.1), в якій по горизонталі подані класифікаційні групи чинників, а по вертикалі – досліджувані об'єкти-носії, що були згруповані за генетичною ознакою. В ячееках подана кількість географічних об'єктів певної класифікаційної групи, втрачених унаслідок чинників відповідного стовпця матриці. У зв'язку із тим, що певні географічні об'єкти зазнавали дії одразу двох та більше чинників, кожна ячейка матриці містить два значення – кількість об'єктів, знищених безпосередньо під дією відповідного чинника, та кількість об'єктів, що зазнали дій ще будь-яких чинників.

Треба зазначити, що в ході дослідження виявлені біологічні чинники (епідемії, епізоотії, пошесті тощо) але безпосередній вплив, що вони чинили мав зворотній характер і не призводив до безповоротної втрати географічної інформації. Виявлений лише один випадок, коли дія біологічних чинників, у сукупності з іншими, призвела до зникнення поселення – міста Катеринослава-I (Кільченського) на річці Кільчень, що періодично затоплювався під час весіннього паводку, що, у свою чергу, призводило до виникнення епідемій серед населення. Також, у ході досліджен-

Чинники втрати географічної інформації в Дніпропетровській області

Класи	Природні		Антропогенні										Середовище-відтворювальні	
	Кліматично-гідрологічні	Геолого-геоморфологічні	Біологічні	Соціально-економічні						Демографічні		Геополітичні		Еволюційні
Підгрупи	Кліматично-гідрологічні	Геолого-геоморфологічні	Біологічні	Сільськогосподарські	Урбанізаційні	Водогосподарські	Лісогосподарські	Транспортні	Пустинні	Демографічні	Військово-політичні	Політичні	Еволюційні	Рекреаційно-рекультиваційні
ВГО	Гідрологічні	Геоморфологічні	Біологічні	Промислові	Сільськогосподарські	Урбанізаційні	Водогосподарські	Лісогосподарські	Транспортні	Пустинні	Демографічні	Військово-політичні	Політичні	Рекреаційно-рекультиваційні
Об'єкти літосфери	0 0	0 0	0 0	2 8	3 27	15 25	245 31	0 0	10 15	1 31	0 281	0 0	0 0	0 0
Об'єкти гідросфери	0 0	0 0	0 0	3 59	7 69	4 49	419 70	1 10	1 39	0 0	0 498	0 0	0 0	0 0
Об'єкти біосфери	3 0	0 0	0 0	1 5	6 29	4 3	49 1	2 45	1 1	2 0	0 20	10 0	0 0	0 0
Об'єкти антропо-сфери	1 0	2 0	0 1	27 14	0 730	96	28 4	0 0	4 0	0 0	0 88	20 0	123 746	5 0

Примітка. В матриці 1|2, де 1 – кількість ВГО, що зазнали дії відповідного чинника; 2 – кількість ВГО, що зазнали дії відповідного чинника, та дії ще одного або декількох чинників.

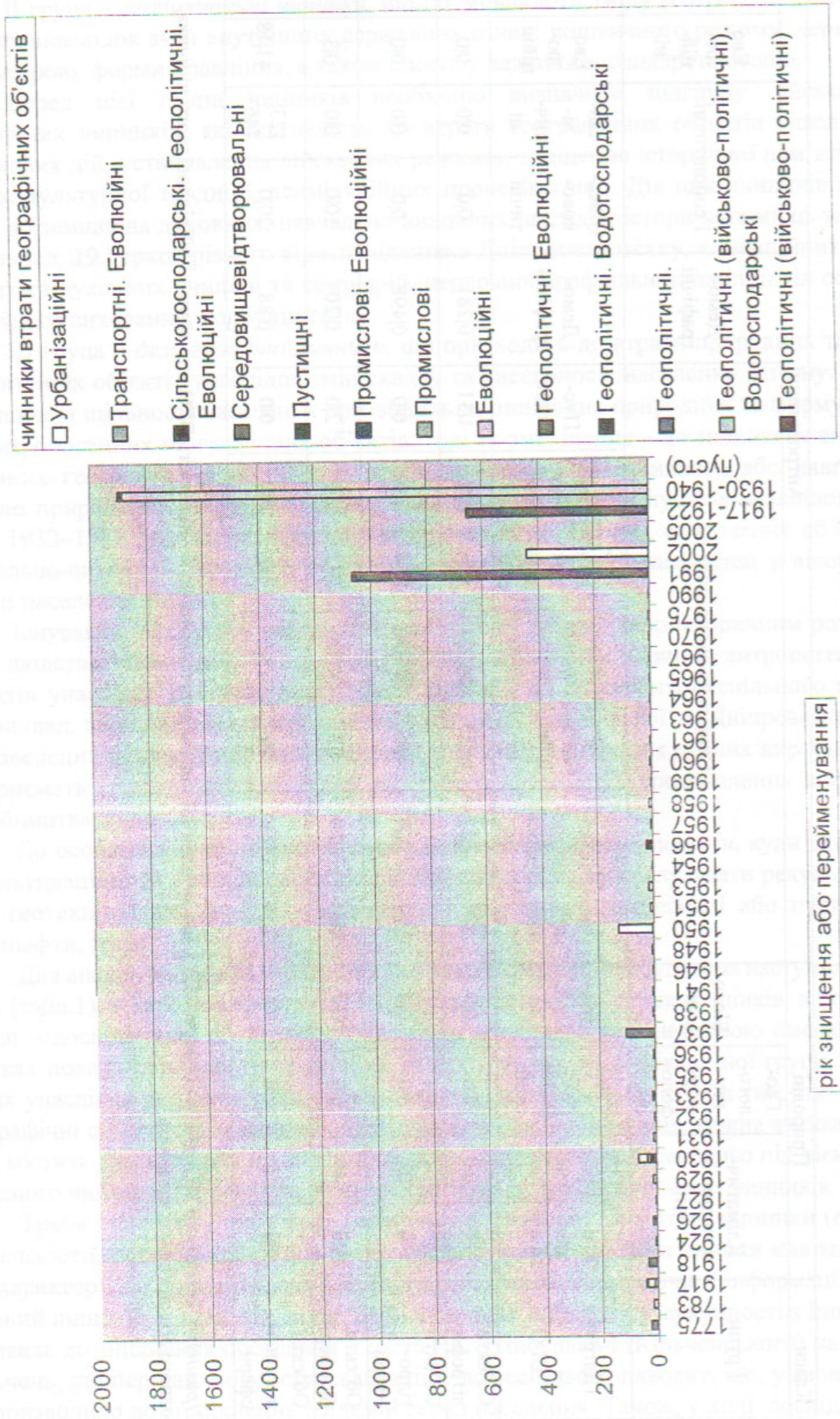
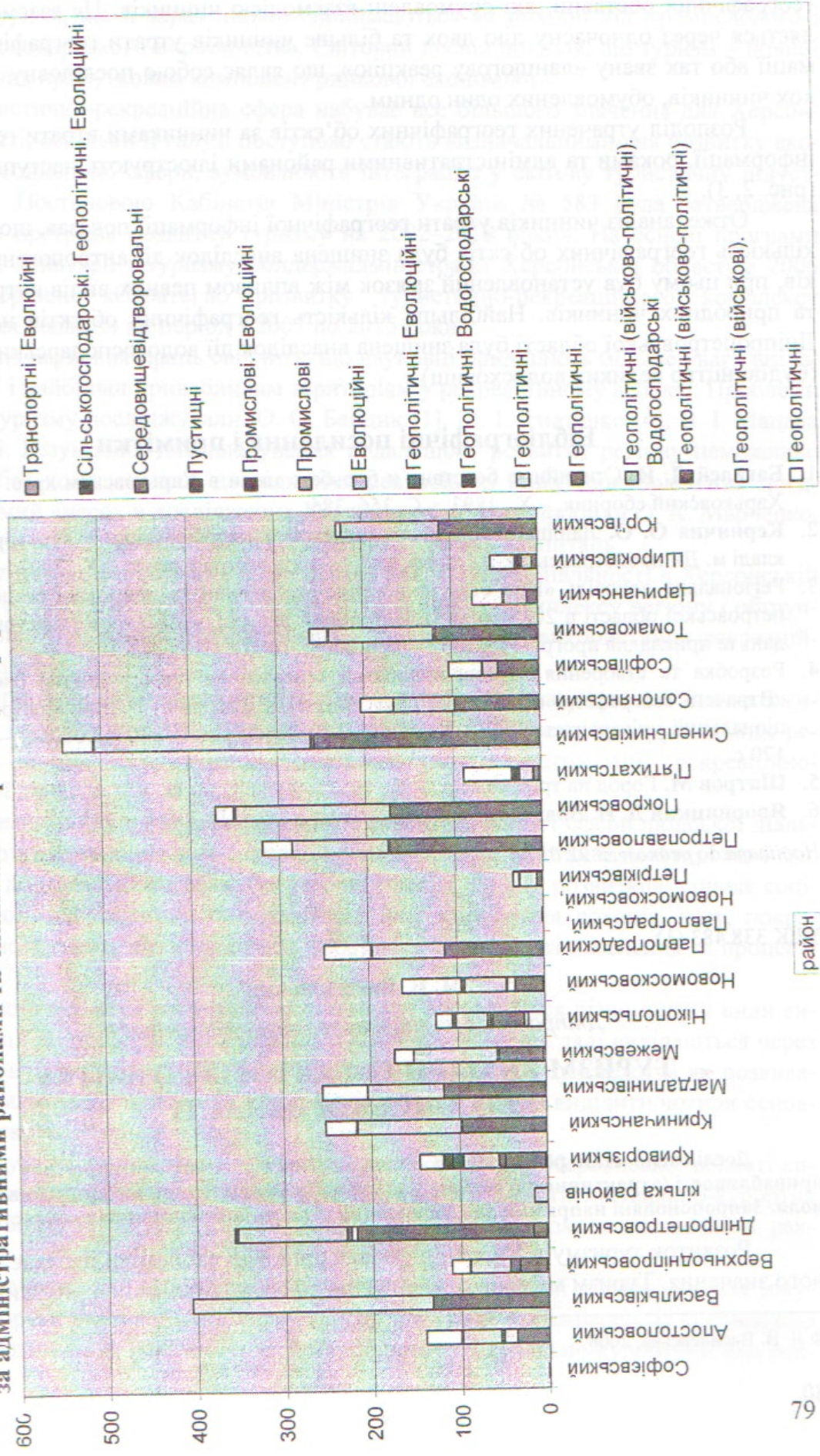

Рис 2. Кількість втрачених географічних об'єктів за роками знищення

та за ознаками знищення

Рис 3. Розподіл кількості втрачених географічних об'єктів за адміністративними районами та чинниками втрати геоінформації

ня були виявлені факти пошестей, які призводили до тимчасових зникнень поселень, знищення сільськогосподарських угідь, але кінцевої втрати геоінформації не відбувалося.

Отже, як бачимо, втрата географічної інформації відбувається за цілої низки географічних обставин, які обумовлені взаємодією чинників. Ця взаємодія проявляється через одночасну дію двох та більше чинників утрати географічної інформації або так звану «ланцюгову реакцію», що являє собою послідовну дію декількох чинників, обумовлених один одним.

Розподіл утрачених географічних об'єктів за чинниками втрати географічної інформації, роками та адміністративними районами ілюструють наступні діаграми (рис. 2, 3).

Отже, аналіз чинників утрати географічної інформації показав, що найбільша кількість географічних об'єктів буда знищена внаслідок дії антропогенних чинників, при цьому був установлений зв'язок між впливом певних видів антропогенних та природних чинників. Найбільша кількість географічних об'єктів на території Дніпропетровської області була знищена внаслідок дії водогосподарських чинників (будівництво великих водосховищ)

Бібліографічні посилання і примітки

1. **Багале́й Д. И.** Стихийные бедствия и борьба с ними в Харьковском крае: 17–19 вв. // Харьковский сборник. – Х., 1893. – С. 356–386.
2. **Кернична О. О.** Ландшафтний аналіз індустріально-урбаністичних територій (на прикладі м. Дніпропетровська): Автореф. дис. ... канд. географ. наук. – Х., 2002. – 52 с.
3. Регіональна доповідь «Про стан техногенно-екологічної та природної безпеки Дніпропетровської області в 2005 році» [Електронний ресурс]. – Електрон., текстові, граф., зв. дані та прикладна прогр. (11,1 Мб). – Д., 2006. – 400 с
4. Розробка та створення науково-довідкової географічної інформаційної системи (ГІС) «Втрачені географічні об'єкти регіону». Звіт НДР (заключ.) // Дніпропетровський національний університет (ДНУ); Керівник Л. І. Зеленська. – 0105U000364. – Д., 2007. – 170 с.
5. **Шатров М.** Город на трех холмах. – Д., 1957. – 418 с.
6. **Яворницкий Д. И.** Вольности запорожских казаков. – Д., 1994. – 287 с.

Надійшла до редколегії 22.01.08

УДК 338.483.(1)

Я. В. Василевська

Дніпропетровський національний університет

ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено стан рекреаційної діяльності як головного чинника для підвищення привабливості (атрактивності) регіону для туристів і формування вигідного інвестиційного поля. Запропоновані напрямки для збільшення туристичного потенціалу області.

Розвиток туризму в Україні в умовах ринкової економіки набуває пріоритетного значення. Туризм може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів

© Я. В. Василевська, 2008